

Лидија КОВАЧЕВА
Универзитет Евро Балкан – Скопје
сци д-р по медицина Радмила ТРАЈКОВА
ГОВ „8-ми СЕПТЕМВРИ“ - Скопје

СИФИЛИС ОД „ТАИНСТВЕНА БОЛЕСТ“ И „БОЖЈА КАЗНА“ ДО ПАНДЕМИЈА НА ГЛОБАЛНО НИВО

Клучни зборови: сифилис, СПБ (Сексуално Преносливи Болести), епидемија, пандемија, антички период, Библија, Колумбиска теорија

Апстракт: Бројни вази, слики и скулптури со еротски сцени, митологии со описи на сексуални врски помеѓу божествата, историографски записи и свети книги, сведочат за континуирано присуство на Венерични болести во човештвото од антиката до денес. Овие болести, кои се појавиле како резултат на промискуитетниот начин на живот, именувани по Венера, римската божица на љубовта, денес се познати како Сексуално Преносливи Болести (СПБ), од кои некои се појавувале на локално ниво, а некои, меѓу кои и сифилисот, преминувале во епидемија, па дури во одреден временски период биле прогласени за пандемија на глобално ниво. Денес е добро познато дека бројни вируси, бактерии, габи итн. се пренесуваат претежно преку сексуален контакт, но во античкиот период „благодарение“ на промискуитетниот начин на живот кој го воделе и кој довел до зачестеност на појавата на СПБ, биле нарекувани „таинствени болести“ и се восприемале како „Божја казна“. Бројни научници спорат за потеклото и древноста на СПБ сифилис во однос на прашањата дали се работи или не за иста болест или модификација на истиот патолошки процес, едни алудирајќи на записите на оваа болест во Библијата, а други држејќи се до Колумбиската теорија дека потеклото на оваа болест е од XV век во Европа. Сепак, деформитетите на скелетите откриени на археолошките локалитети датирани од античкиот период, сведочат за можноста присуство на конгенитален, т.е. вроден сифилис, пренесен од мајката на детето за време на бременоста. Оттаму, импактот на обработката на предметот на овој труд е со двојна цел: од една страна да го прикаже социо-сексуалниот преглед за свесноста за СПБ во античките општества и средновековието, пред сè, имајќи ја предвид нивната религиозна и социјална структура и како функционираше во тие

општества во дадениот временски период, а од друга страна да се прикаже стигматизацијата на болеста сифилис која се восприемала за промискуитетна, срамна и неморална, не само кај земјите кои биле обвинувани заедно со историјата на ширењето на болеста, туку и на заболените лица кои се сметале за „грешници“, мислење кое наместа егзистира и денес во современото општество.

Сифилис од „таинствена болест“ и „Божја казна“ до пандемија на глобално ниво

Медицински осврт:

Сифилис¹ е многу опасна сексуално пренослива болест, хронично инфективно заболување предизвикано од страна на бактеријата *Treponema pallidum subsp. pallidum* (TPA). Согласно начинот на пренесување, болеста сифилис може да биде стекната преку полов контакт, каде што се пренесува преку кожата и лигавицата на гениталните органи на заболениот човек и конгенитален или вроден сифилис, пренесен од мајката на фетусот за време на бременоста. Инфекцијата *Treponema pallidum* е исклучиво човечки патоген и доколку е уништен со помош на топлина и недостаток на влага, не може да опстои во надворешна околина повеќе од 26 часа. Во човековото тело икубацијата на оваа бактерија трае од три до четири недели,²

¹ Текстот е презентираан на Симпозиумот по повод 17-то одбележување на Светскиот ден на филозофијата, на тема: „Промислување на пандемиите“, во организација на Филозофски Факултет, Институт за филозофија и Филозофско друштво на Македонија, на ден 19 ноември 2020 година.

² Министерство за здравство на РСМ, Дерматовенерологија, Упатства за практикување на медицина заснована на докази, стр. 205, достапно на: http://mz.gov.mk/dermatologija_update (Посетено на 18.08.2021).

при што нивото на зараза (30-60%) е најголемо во првите два стадиума.³

Болеста сифилис се одвива во четири стадиуми⁴ кои се карактеризираат со различни симптоми и знаци поврзани за секој стадиум одделно:

- *Примарен стадиум* се јавува на или околу гениталиите во вид на папули, ранички кои излучуваат секрет и тоа од 2 до 8 недели по инфекцијата. Иако не секогаш, раните вообичаено се кружни и цврсти и бидејќи се безболни, можат да останат незабележани од страна на заболениот. Без оглед на тоа дали заболениот подлегнува на медицински третман, раните заздравуваат во период од 3 до 6 недели. Без соодветен медицински третман, болеста преминува во следниот, секундарен стадиум.

- *Секундарен стадиум* е најзаразниот стадиум кој се јавува како резултат на навлегувањето на бактеријата *Treponema pallidum* во крвта. Се појавува од 6 до 8 недели по првиот стадиум и се карактеризира со појава на треска и зголемени лимфни јазли, главно, со општа лоша состојба на заболениот. Овој стадиум започнува со појавување на осип на кожата на еден или повеќе делови на телото, кој е многу слаб, не предизвикува чешање и тешко може да се забележи. Осипот се карактеризира со груби, црвени или црвеникаво-кафени дамки, папули или гнојни меури на дланките, табаните, лицето или по телото и црвени дамки на гениталиите, устата и грлото. Други симптоми се: покачена телесна температура, треска, отечени лимфни жлезди, болки во мускулите, коските и зглобовите, чувство на голем замор, потоа слабо опаѓање на косата, главоболки, губење на тежина и др. Без разлика дали заболениот прима медицински третман, симптомите од овој стадиум исчезнуваат за неколку недели до една година. Доколку заболениот не прима соодветен медицински третман, болеста без симптоми преминува во следниот, латентен стадиум.

- Латентен стадиум е временскиот период кога заболениот нема видливи симптоми или знаци на сифилис.

- Терцијален стадиум е последниот стадиум кај нелекуваните заболени од сифилис, кој се јавува од 6 месеци до неколку години од примарната инфекција и се карактеризира со сериозни здравствени проблеми.⁵ Во овој стадиум доаѓа до

оштетување на внатрешните органи и крвните садови, мозокот и нервниот систем, срцето, црниот дроб и др. и може да резултира со смрт.

Според ЦЗБ (Центарот за Заразни Болести)⁶, во било кој од погоре опишаните стадиуми, без медицински третман болеста сифилис може да се прошири на:

- мозокот и нервниот систем (невросифилис), кој меѓу другото може да доведе до парализа и вкочанетост на екстремитетите или на

- очите (очен сифилис), кој може да доведе до промени во видот, па дури и слепило.

Благодарение на пеницилинот, лекувањето на навремено откриениот сифилис е многу успешно, но доколку не се лекува, стапката на смртност може да изнесува од 8% до 58% и тоа кај мажите.⁷ Денес, кај нас, нивото на познавање на оваа болест не е толку актуелно како на пр. познавањет за ХИВ/СИДА (95,8%) и согласно истражувањата на ИЈЗ (Институт за Јавно Здравје) во 2019 година, во Македонија за болеста сифилис слушнале 43,1% од испитаниците.⁸ Во Македонија во 2018 година, согласно последно јавно објавениот Годишен извештај за движење на заразни болести издаден од страна на Институтот за јавно здравје на Република Македонија, Сектор за контрола и превенција на заразни болести, од сифилис биле регистрирани 8 заболени, бројка која е двојно поголема во споредба со бројот на заболени во претходните две години.⁹

Но, во минатото не било така. Поради благите и речиси безболни симптоми во првите три стадиума, оваа болест во античкиот период многу тешко можела да се детектира како заразна и сексуално пренослива болест со фатални последици. Познавањето на присуството на оваа болест се должи на КС - конгениталниот (наследен) сифилис, кој се пренесува од мајката на детето за време на бременоста, а постои и можност за директно пренесување на бактеријата преку контакт на новороденчето со лезии на мајчините гениталии.

појави од 10 до 30 години по започнувањето на првичната инфекција. CDC, достапно на: <https://www.cdc.gov/std/syphilis/stdfact-syphilis.htm> (Посетено на 30.09.2020).

⁶ Ibid.

⁷ Kent, M. E., Romanelli, F. (2008) 226–236.

⁸ Микиќ и др. (2017-2018) 12.

⁹ Табелата е преземена од: Годишен извештај за движење на акутните заразни заболувања во Република Македонија во 2018 година, Институт за јавно здравје на Република Македонија, Сектор за контрола и превенција на заразни болести, стр. 28, достапно на: <http://iph.mk/multimedija/dokumenti/godisni-izvestai/> (Посетено на 19.08.2021).

³ Ibid. 205.

⁴ Centres for Diseases Control and Prevention (CDC) достапно на: <https://www.cdc.gov/std/syphilis/stdfact-syphilis.htm> (Посетено на 30.09.2020).

⁵ Според Центарот за Заразни Болести, терциерен сифилис е многу сериозно заболување и може да се

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Број на заболени	3	1	5	1	0	2	1	1	4	4	8
I/100.00	0,15	0,05	0,25	0,05	0,0	0,1	0,05	0,05	0,2	0,2	0,4

Табела бр 1. Сифилис, број и I/100.000, Р. Македонија, период 2008-2017 и 2018

лии во породилниот канал.¹⁰ Стапката на пренесување на инфекцијата е од 70 до 100% за време на примарниот и секундарниот стадиум, 40% во латентниот стадиум и 10% за време терцијалниот стадиум.¹¹ Голем број на инфицирани фетуси со КС се спонтано абортирани од страна на заболени жени, новороденчињата или се предвреме родени, или умираат кратко време по раѓањето,¹² или пак се мртвородени (до 40% од инфицираните).¹³ Кај оние деца кои преживеале, приближно 50% од заразените се асимптоматски при раѓање, додека инфекцијата се јавува последователно и е поделена на два стадиума: ран стадиум, кој трае од раѓање до 2 годишна возраст на детето и доцен стадиум, вообичаено од 2 до 15 годишна возраст на детето. Во раниот стадиум скелетните оштетувања можат да се развијат штом детето ќе наполни 8 месеци,¹⁴ а во вториот стадиум патолошките фрактури можат да резултираат со псевдопарализа на погодените екстремитети.¹⁵ Покрај многу влошената здравствена состојба, глупост, слепило, проблеми со мозокот и нервите и др., инфекцијата во доцната фаза вклучува кранијално (черепно) оштетување, деформитет на рбетот, коските на рацете и нозете,¹⁶ а како карактеристична слика за КС, се издвојуваат: деформирани коски, „седласт нос“, свиткана тибија наречена „сабјеста подколеница“, череп со коцкеста форма, деформирани заби.

Социо-сексуален преглед на античките општества

За да се направи еден социо-сексуален преглед на античките општества за свесноста за СПБ, пред сè, треба да се имаат предвид нивната религиозна

и социјална структура и како тие функционираше во тие општества, во дадениот временски период.

Од клинописите на глинените плочки во Месопотамија дознаваме дека Месопотамците биле свесни за постоењето на СПБ. И тие, како и сите останати болести се восприемале како дела на некои божества или демони, а лекувањето, покрај инкантициите за протерувања на демони од телото, молитвите, принесувањето свети жртви и магиските обреди, вклучувало и употребата на „*samu*“, збор кој означува вид билка и лек.¹⁷ Клинописите на глинените плочки сведочат за почитта која Месопотамците ѝ ја оддавале на Инана (или Иштар), божицата на сексуалната љубов и плодноста, за присуството на женската и машката проституција во Урук и Бабилен, а особено бил опеан и промискуитетниот начин на живот на Гилгамеш, кралот на Урук.¹⁸ Во однос на точно прецизирање на СПБ сифилис во записите на клинописите на глинените плочки во Месопотамија, не може да стане ниту збор. Од страна на одредени научници се прават напори за утврдување на оваа болест во областа на археологијата и археолошките наоди и тоа преку откривање на примероци на скелети со патогномонични оштетувања. Сепак, согласно научните истражувања, од огромните пространства на субсахарска Африка и Азија, скелетните докази, поради лошото зачувување, сè уште не се целосно пријавени и добро и темелно проучени за да се користат во науката како скелетни докази за лоцирање на СПБ сифилис на оваа територија.¹⁹

Кај Египќаните бројни папируси сведочат за обожувањето на Хатор, божицата на сексуалноста и женската плодност,²⁰ за нивото познавање на СПБ кои ги нарекле „тајни болести“, како и за употребата на разни видови на афродизијаци, лекови за импотенција, абортус²¹ и контрацепција.²²

рацете и нозете (дактилитис), остеомиелитис и сифилитичен артритис. Harper, K. N. et al (2011) 4.

¹⁷ Gruber, F. et al (2015) 2.

¹⁸ Rosenbaum, J. (1880) 3-320.

¹⁹ Harper, K. N. et al (2011) 124.

²⁰ Morton, R. S. (1995) 182.

²¹ Папирусот од Кахун, датиран од околу 1790 г. пр. н.е. или од крајот на Средното Кралство, а кој денес се чува во Петрие, Музеј на египетска археологија во Универзитетски колеџ, Лондон (*University of London, Petrie Museum holding No. U.C.320057*). Од деветте па-

¹⁰ Avelleira, J. C. R., Bottino, G. (2006) 116.

¹¹ Ibid, 116.

¹² Caffey, J. (1939) 42:637–655); Fiumara, N. (1975) 18:183–189.

¹³ Avelleira, J. C. R., Bottino, G. (2006) 116.

¹⁴ Ghadouane, M. et al (1995) 62:433–437.

¹⁵ Во вториот стадиум се појавува радиографски, како деклацифицирана субхондрална коска во епифизата, со патолошки фрактури во метафизеална површина на долгите коски, во непосредна близина на зглобната област, на пр. Папагалска псевдопарализа. Reginato, A. (1993) 19:379–398.

¹⁶ Стерноклавикуларно задебелување (знак на Хигуменакис), воспаление на периостални реакции на

За присуството на СПБ сведочат и неколку медицински папируси, скулптури, слики и др., кои ни даваат увид во работењето на нивниот прв врвен лекар Имхотеп (3-та династија).²³ За разлика од Бабилонците, животот на Египќаните не бил толку многу промискуитетен, од аспект што кај нив рано се стапувало во брак, девојчињата на 12-13 годишна возраст, а момчињата 1-2 години поста-ри²⁴ и за најголем злочин се сметале прељубата на жената и абортусот. Секако, присуството на проституцијата не е исклучено. Таа била застапена и општествено прифатлива, но само за ергени, војници и мажи кои работеле далеку од своите домови и долго време живееле без своето семејство, на пр. при изградба на пирамиди, храмови и сл. Оние градови кои биле во непосредна близина на големите градилишта, како на пр. Абидос и Дераел Медина, имале куќи за проституција, полни со проститутки пејачки и танчерки. Проституцијата во Египет не подлегнувала на социјална или морална критика, туку се сметала за „трошење на време“.²⁵ Се забележува и присуство на еротски папируси, како на пр. папирусот од Турин, датиран околу 1059 г. пр. н.е., кој прикажува дванаесет различни сцени на софистицирани положби во сексуалниот однос,²⁶ како и папируси кои сведочат за присуството на хомосексуалноста,²⁷ а Херодот²⁸ посведочува за некои случаи на некрофилија, па дури и зоофилија во антички Египет. Во однос на точно прецизирање на СПБ сифилис во Египет, налик на Месопотамија, и овде можеме да го констатираме истото, дека за конкретното именување на болеста во записите на Египетските папируси не може да стане ниту збор. Сепак, испитани се

пируси од медицински интерес, само два спомнуваат абортус и контрацепција. Согласно преводот од неколку преведувачи за рецептот за спречување на зачнатото (абортус), како главна состојка се издвојува измет од крокодил, кој „се распрснува иситнет во кисело млеко или мед“ и се инјектира во женскиот полов орган „со ракатка натрон“ (сода сесквикарбонат). Morton, R. S. (1995) 183.

²² Рецептот за контрацепција е заведен во Еберскиот папирус. Morton, R. S. (1995) 180-186. Се состои од арапска гума која се вади од стеблото на африканското дрво *Acacia* и палмина урма, ситно се мелат и ставаат во мед. Оваа мешавина се натопувала во топче материјал (најверојатно лен) и се ставала во женскиот полов орган. Robins, G. (1993) 80.

²³ Gruber, F. et al (2015) 2.

²⁴ Morton, R. S. (1995) 181.

²⁵ Morton, R. S. (1995) 183.

²⁶ Manniche, L. (1977) 11-23. Shoiker, A., Hussein, M. (2004) 385-388.

²⁷ Gruber, F. et al (2015) 2.

²⁸ Herodoto. *Le Storie*. (Transl. from Greek by F. Barbieri). Milano: Garzanti; (1989) 231-405.

околу 25 000 скелети во Египет до почетокот на XX-иот век,²⁹ меѓу кои и примероци на скелети со патогномонични оштетувања, кои одредени научници во науката ги користат како можни скелетни докази за лоцирање на сифилис. На пр., кај одредени мумии датирани од првата и дваесетта династија имало обиди одредени случаи на стар периоститис да се прогласат како доказ за КС. Иако не е објавена целосна научна поткрепа за оваа дијагноза,³⁰ а Кокбурн достапните примери ги прогласил како „сигурно не е сифилис“,³¹ сепак, според Мортон³² за ова очигледно добро препознатливо откритие ниту еден истражувач не поставил прифатлива алтернативна дијагноза.

Толерирањето на сите форми на сексуалната активност и промискуитениот начин на живот кај Старите Грци ни се многу добро познати од митолошките прикази, преку философските размисли за нивните сексуални ставови и преференци, уметноста и литературата. Во митолошките прикази Афродита настанала од фалусот на Крон, кој Севс го отсекол и го фрлил во Егејското море, од што настанало пена, од пената школка, а од школката се појавила Афродита, божицата на убавината и љубовта. Култот на фалусот се забележува и во широко распространетото обожување на Хермес,³³ чии скулптури со кренат фалус се ставале на крсопати.³⁴ Проституцијата била широко рас-

²⁹ Harper, K. N. et al (2011) 124.

³⁰ Elliot-Smith, G. (1908) I:521-524.

³¹ Cockburn, A., Mummies, E. (1980) 34-36.

³² Morton, R. S. (1995) 184-185.

³³ Од етимолошки аспект, патиштата на територијата на Стара Грција биле поплочени со камења *hermai*, па оттаму името Хермес е изведено од именката *herma*, *hermaion*, што укажува на купче камења. Според Буркерт, поставувањето на обележја (симболи) кај Старите Грци се спроведуваало токму со употребата на херм. Според неговиот опис, херм претставува четиристран камен столб, кој на горниот дел вообичаено бил претставен со голобрада глава, а на конкретно место реалистички моделиран со ерективна форма. Во согласност со овој опис, хермот бил претставуван во форма на фалус и произведен од камен столб, од каде што и впрочем произлегува неговото име: *herma*, поставен камен, поради што бил забележан под името *Hermáas* или *Hermáon*. Burkert, W. (1979) 39-52. Согласно старогрчките народни верувања моќта на хермот не била ниту во фалусот, ниту во каменот, туку тој претставувал симбол кој ја пренесувал пораката за сила и потентност. Kovacheva, L. (2013) 636.

³⁴ Иако камениот столб бил моделиран со ерективна форма, не постојат евиденции за оплодувачката сила на хермот. Тој едноставно претставувал споменик кој го бележел преминот од очајното минато, кон надежната иднина, па затоа Старите Грци не говореле за херм како за објект или предмет, туку го нарекле бог Хермес. Burkert, W. (1979) 39-52.

простаранета, со различни класи на проситутки,³⁵ биле застапени и хомосексуалноста³⁶ и лезбејство-то,³⁷ а првиот што ја одобрил институцијата градски бордел бил Солон во VI в. пр. н.е. По својата значност кај Старите Грци се издвојува името на Хипократ (460-375 пр.н.е.), првиот кој медицината ја одделил од религијата и суеверието. Бидејќи бил првиот кој ги собрал клиничките случаи, во својот медицински вокабулар каде биле застапени и СПБ, спомнал и некои чиреви кај машките и женски гениталии, но некои автори упатуваат дека тоа сигурно не било сифилис, туку, можеби херпес гениталис.³⁸

Синкретизмот на религиите и културите го направил Рим космополитски центар на глобално ниво, па оттаму проституцијата била многу високо развиена и распространета, што довело до уведување на правен третман за проституција во Римското право. Дури бил и установен и синоним за проститутка, *meretrices*, од „*quae corpora meret*“, т.е. кои заработуваат преку нивните тела,³⁹ кој се употребувал како описна фраза во римското лично право.⁴⁰ Промискуитетниот начин на живот кај Римјаните резултурал со појава од повеќе типови на проституција, од различните видови на *prostibula*, т.н. нижи проститутки,⁴¹ па сè до

femina famosa или *femina probrosa*, т.е. најелитни, софистицирани, учени и интелигентни проститутки кои во голема мера наликувале на *hetaerae* кај Старите Грци, но Овидиј во неговото дело *Ars Amatoria* (III, 315-340) сметал дека нивното знаење било далеку помало од она на хетерите. Сите проститутки морале да бидат евидентирани и да имаат специјална лиценца за работа (*licentia stupri*), а за време на владеењето на Калигула дури плаќале и посебна такса (*vectigal meretricium*) на државата, одредена согласно тарифата и просечниот број на опслужувани клиенти. Околу 100 г. во Помпеја имало регистрирани околу 30-35 јавни куќи или *meretriciae*, а во градот Рим биле евидентирани околу 32.000 *meretrices*,⁴² па дури и Плаут⁴³ во своите комедии се подбива со присуството на бројни „леки“ жени и проститутки во Рим. Оттаму неспорно е енормното присуство на СПБ кај Римјаните, имајќи предвид дека покрај проституцијата, во голема мера била присутна и хомосексуалноста, која јасно може да се забележи во Помпејанското и вазното сликарство. Според Плиниј, во втората половина од I милениумот пр. н.е. Римјаните немале ниту еден лекар, а се лекувале со помош на *pater familias* и своите молби за здравје ги упатувале на божествата, а особено на Венера, божицата на љубовта. Кога околу II и I в. пр. н.е. Рим завладеал со целиот Медитеран, на Римската територија⁴⁴ дошле лекари од Стара Грција, кои со текот на времето станале најдобри.⁴⁵

³⁵ Најсофистицирани, најучени и најинтелигентни проститутки биле хетерите (*hetaerae*), од кои најубава и најпопуларна била Аспасија во која биле вљубени многу мажи, меѓу кои и Сократ и Перикле. Gruber, F. et all (2015) 3. Помалку престижни биле *auletrides*, проститутки-танчерки и свирачки на флејта, а на најниското скалило биле *dicteriades*, проситутки кои своите услуги ги нуделе на пристаништата Коринт, Пиреја и др. Sanger, W. (1919) 55-68.

³⁶ Кај Старите Грци, во хомосексуалната врска активниот маж бил наречен *eraster*, а пасивниот егомене. Percy, W. A. (2005) 49:13-61.

³⁷ Како типичен пример се издвојува најпознатата женска Академија на Сапфо на островот Лезбос, по што е и изведен називот.

³⁸ Ако биле фагадни, можеби се работи за шанкроид, сексуално пренослива генитална улкусна болест предизвикана од бактеријата *Haemophilus ducreyi* или туберкулоза. Grmek, M. (1991) 142-151.

³⁹ Gruber, F. et all (2015) 4.

⁴⁰ D. 23, 2 – *De ritu nuptiarum* (D. 23, 2, 43 pr.+1 – Ulpianus 1 ad l. iul. et par.: „жена која сака јавно да заработува пари со (продавање на) нејзиното тело“ (*mulier quae palam corpore quaestum facit*) – каде, според Апасиев, терминот *palam* означува „(јавна) куќа која ја бие лош глас, т.е. кафеана (крчма, биртија или гостилница)...“ Апасиев, Д. (2016) 252.

⁴¹ *Prostibula* (од pro + sto = „да се стои [простум] и да се биде изложен на [тезга за] продажба“). Апасиев, Д. 2016, 254. Согласно угледот, се делеле на: „волчици“ (*lupae*) кои преку испуштање неартикулирани жи-

вотински крици во градските паркови и околни шуми ги привлекувале клиентите; „дорјанки“ (*doris*) кои биле секогаш без облека, т.е. голи; „балконцики“ (*pergulae*) кои ги привлекувале клиентите од терасите на куќите; „уличарки“ (*scrota erratica*) оние кои своите услуги ги нуделе низ темните и тесни сокаци; „крчмарки“ (*blitidae*) оние кои своите услуги ги нуделе во локалните кафеани; „друмски ороспии“ (*forariae*) оние кои стоеле покрај патиштата и своите услуги им ги нуделе на патниците надвор од Рим; на дното од скалилото и кои впрочем биле и најевтини се „курвите“ (*quadrantariae*, од називот за „паричка“) кои се продавале за помалку од една метална пара и др. Апасиев, Д. (2016) 252-255.

⁴² Sanger, W. (1919) 55-68.

⁴³ Plautus, *Bacchides*. Превод од латински Canali, L. (1965) 247.

⁴⁴ Од Римјаните, иако не бил лекар, првиот кој на латинско писмо ја напишал историјата на античката медицина е Аул Корнелиј Келз (25 г. пр. н.е. до 50 г. н.е.) кој подоцна бил именуван „*Cicero medicorum*“. Тој кожните и сексуално преносливите болести ги навел во 4-та и 6-та книга од неговите 8 книги именувани *De medicina*. Gruber, F. et all (2015) 4-5.

⁴⁵ Асклепиј, кој ја пропагирал „цврстата патологија“, Диоскор, татко на медицинската ботаника и Гален од Пергамон (131-200 г.) кој бил најистакнатиот лекар во античко време во Рим. Gruber, F. et all (2015) 5.

Првите пишани описи на *exanthemata* кај децата, за кои подоцна одредени научници верувале дека можеби се работи за КС, се дадени во *Synopsis*, дело на Орибасиј, последниот голем лекар од античко време роден во Пергам (325-403 г.), во кое ги опишал болестите на гениталиите.⁴⁶

Сифилис како СПБ, во античкиот период нарекувана „таинствена болест(а)“ и восприема на како „Божја казна“, отсекогаш се поврзува со промискуитетниот начин на живеење кај луѓето и нејзиното брзо ширење укажува дека оваа болест не познава ниту географски, ниту социјални, ниту пак расни бариери. Иако постоењето на оваа болест е некомплетирана со документирани историографски записи од античкиот период, сепак во нив евидентиран е промискуитетниот начин на живеење,⁴⁷ како главен причинител на појавата на зараза од оваа болест, кој во голема мера го практикувале античките народи. Овој начин на живеење не изоставува ниту пак во наредните историски периоди од постоењето на човештвото, па и дури е застапен и денес во модерното општество.

Библија vs Колумбиска теорија

Прецизното и правилното портретирање на сифилис во Библијата и денес е тема на расправа на многу научници. Но, дека во библиско време постоеле СПБ и дека Библијата ни ги предочува описите и најраните мерки за превенција од венерични болести, за што сведочат дел од првите редови на законите на Мојсеј, т.е. 7-та Божја заповест од Книгата на исходот, која гласи: „Не врши прелјуба“. Како пример дека древните Израелци биле подложни на промискуитетен начин на живот⁴⁸ е посведочено кај Еремија,⁴⁹ кој се жалел дека Јудеја: „И со своето лесноумно блудство ја

обесчести земјата; правеше прелјуба со камења и со дрва.“ (Еремија, 3:9) Идолопоклонството на Израелците најдобро е предочено со инцидентот со златното теле. Имено во период од 40 дена кога Мојсеј не бил со нив, туку бил на планината Синај каде се сретнал со Бога кој му дал две плочи со Божјо писмо, Израелците не можејќи повеќе да го чекаат и не ценејќи ја сопствената слобода од ропството во Египет, создале нов бог. И покрај предупредувањата кои Мојсеј им ги упатил пред да дојдат во ветената земја за блудничење и содомија,⁵⁰ како и потсетувањето на болеста на неговата сестра Миријам,⁵¹ тој кога се вратил од планината Синај бил сведок на пеење и блудно танцување на неговите сонародници околу златно теле, за што потем биле и казнети од Бога.⁵² Според Вилкокс, бидејќи сексуалниот чин играл истакната улога во практикувањето на таквото идолопоклонство, се подразбира дека истото ќе биде проследено со одмазда во форма на венерична болест.⁵³ Епидемија на венерична болест се забележува во описите во Библијата за време на 40 годишното талкање на Израелците: „Додека Израел живееше во Ситим, народот почна да блудствува со Моавските ќерки“ (Броеви 4-та книга Мојсиева 25:1) и како резултат на тоа се појавила „чума“ која била од венерична природа. Жената е наведена како директен преносител, поради што биле убиени, т.е. заклани⁵⁴ 24.000 жени кои „запознале маж“,⁵⁵ ги оставиле 32.000 „живи за себе сите девојки, кои не запознале машко“,⁵⁶ а мажите војници ги пра-

раел? Таа оди на секоја висока гора и под секое зелено стебло и таму му се предава на блудството.“

⁵⁰ Второзаконие 5-та книга Мојсиева 23: 17: „Нека нема светилишна блудница меѓу Израелевите ќерки и нека нема светилишен блудник (содомист) меѓу Израелевите синови!“

⁵¹ Броеви 4-та книга Мојсиева 12: 10: „Штом облатот се оддалечи од Шаторот, ете, Маријам стана леозна, како потурена со снег. Арон се сврте кон Маријам, а лепрата беше на неа.“

⁵² Излез, 2-ра книга Мојсиева 32: 3: „Господ удри со помор на народот заради телето што им го направи Арон.“

⁵³ Willcox R. R. (1949) 29.

⁵⁴ Gruber, F. et all (2015) 3. Во прилог на тоа дека жените биле заклани е и делот од Броеви 4-та книга Мојсиева 31: 22-23: „Златото, среброто, бронзата, железото, оловото и калајот, сè што поднесува оган - поминете го низ оган, и ќе биде очистено. Сепак, нека биде очистено и со водата за очистување. А сè што не поднесува оган поминете го низ вода.“

⁵⁵ Броеви 4-та книга Мојсиева 25: 8-9: „и тргна по Израелецот, во лежиштето и ги прободеше двата, Израелецот и жената; неа низ слабините, па прекрати поморот на Израелевите синови.; А тие кои изумреа од поморот беа дваесет и четири илјади.“

⁵⁶ Броеви 4-та книга Мојсиева 31: 35 „а човечки

⁴⁶ Ibid, 5.

⁴⁷ Поради некомплетност на документирани историографски и етнолошки записи, како примарни докази се посочуваат скелетните материјали и нивниот специфичен контекст, а благодарение на археолошките наоди, пронајдени се голем број примероци на скелети со патогномонични оштетувања, кои во науката се користат како скелетни докази за лоцирање на сифилисот, како заразна полово пренослива болест, во античкиот период. Siena, K. (2005) 7–33. Присуството на конгенитална, наследна или вродена инфекцијата на широко е сметано како доказ дека венеричниот сифилис постоел во даден регион и во даден временски период, како клучен фактор за потврдување на оваа болест во антката. Harper, K. N., et all (2011).4.

⁴⁸ Левит, 3-та книга Мојсиева 21:9: „Ако свештеничка ќерка се обесчестила со блудствување, таа го бесчести татка си; нека биде изгорена на оган.“

⁴⁹ Еремија, 3: 6-9: „Господ ми рече во деновите на царот Јосиј: „Виде ли што направи одметничката Из-

тите во изолација, т.е. „останале надвор од логорот седум дена“,⁵⁷ посведочено кај Мојсеј,⁵⁸ а подоцна и кај Св. Павле.⁵⁹ Како вид на ефикасна превенцијата од венерични болести, после 40 години талкање повторно го вовеле обрежувањето, со кој „го симнале Египетскиот срам“, со што започнала стигматизацијата на болеста.⁶⁰

Болестите, меѓу кои и СПБ, во библиските времиња биле толкувани како Божји гнев⁶¹ и Божја казна за сторените гревови и кај Библискиот народ само Бог можел да ги излекува.⁶² Терминолошката определба на болестите со можни фатални последици во Библијата е дадена под називите „чума“, „помор“, кои не се однесуваат само на бактеријата *Jersinia pestis* која ја предизвикува болеста чума, туку на секоја поголема епидемиолошка несреќа со спектар на инфективни нарушувања преку дерматолошки манифестации. Во Левит, 3-та книга Мојсиева 13, дадени се описи на болест, именувана Лепра, која согласно дерматолошките манифестации на телото и главата на заболеното лице, според Вилкокс би можеле да

души - жени кои не запознале машко - имаше вкупно триесет и две илјади.“

⁵⁷ Броеви 4-та книга Мојсиева 31: 14-20: „Мојсеј се налути на заповедниците на војската, на илјадниците и на стотниците, кои се вратија од воениот поход. Им рече: „Што! Вие ги оставивте живи сите женски! А токму жените, по Валаамовото наговарање, ги заведоа Израелевите синови да истапат против Господа во Фегоровиот случај. Така дојде помор во Господовото општество. Затоа убијте ги сите машки деца! А убијте ја и секоја жена, која запознала маж! А оставете ги живи за себе сите девојки, кои не запознале машко. Вие пак останете надвор од логорот седум дена; сите вие кои убивте некогаш и кои се допревте до убиен. Очистете се и вие и вашите заробеници во третиот и во седмиот ден; очистете ги: сета облека, сите кожени работи - сè што е направено од козина и сите дрвени предмети.“

⁵⁸ Второзаконие 4: 3; „Видовте со своите очи што направи Господ со Велфегор: зашто Господ, твојот Бог, го откорна од твојата средина секој, кој го следеше Велфегор.“

⁵⁹ Коринтјани, Книга I, 10: 8: „Ниту блудствувајте, како што блудствуваа некои од нив и во еден ден паднаа дваесет и три илјади!“

⁶⁰ Исус Навин 5: 8-9: Кога сиот народ беше обрзан, почиваа во логорот сè додека не оздравеа. Тогаш Господ му рече на Исуса: „Денес го симнав од вас египетскиот срам.“

⁶¹ Второзаконие 5-та книга Мојсиева 28: 15: „Но ако не го слушаш гласот на Господа, својот Бог, не пазејќи и не извршувајќи ги Неговите заповеди и сите Негови закони што ти ги наредувам денес, сите овие проклетства ќе дојдат врз тебе и ќе те стигнат.“

⁶² Allan, N. (2001) 377-394.

се однесуваат на трепонематоза (сифилис),⁶³ а го посочува и преводот на Брим, кој болеста ја наведува како „Египетска болест“.⁶⁴ Чудната болест на кожата на Јов, дадена во Библијата, кај дел од научниците се смета за сифилис.⁶⁵ Вилкокс како најдобра диференцијална дијагноза за трепонематоза го смета делот за болеста на Јов во Стариот Завет,⁶⁶ преку приказите на: можни индикација на генитална лезија (Јов 16: 13); можни секундарни

⁶³ Вилкокс како примери издвојува делови од: Левит, 3-та книга Мојсиева 13: 10: „Свештеникот нека го прегледа. Ако на кожата има бел оток со побелени влакна и со напнат чир“, каде дерматолошките манифестации претставуваат репрезентативен тип на трепонематоза; Левит, 3-та книга Мојсиева 13: 29-30: „Ако се појави болест на главата или на брадата на некој маж или жена, свештеникот нека ја прегледа болеста. Ако утврди дека е подлабока од кожата и дека таму влакната пожолтеле и се истенчиле, свештеникот нека го прогласи болниот за нечист. Тоа е јадеж, односно лепра на главата или на брадата.“, кој според него „може да означува секундарна сифилитична ерупција на линијата на косата, кружен сифилид на лицето...“; Второзаконие 5-та книга Мојсиева 28: 27-28: „Господ ќе те удри со египетски приштови, со чиреви, со красти и со јадеж, од кои не ќе можеш да се исцелиш.; Господ ќе те удри со беснило, со слепота и со лудило“, каде, според Вилкокс првиот дел од казната може да имплицира на примарниот стадиум, а лудилото, слепилото и откажувањето на срцето на подоцнежните манифестации на Сифилис. Willcox R. R. (1949) 30-32

⁶⁴ „Ќе бидете поразени со египетски дерматитис, карактеризиран со отоци, суви кори и чиреви од кои никогаш нема да се излекувате“. Willcox R. R. (1949) 31.

⁶⁵ Gruber, F. et all (2015) 3.

⁶⁶ Книга Јов 16: 13: „... немилосрдно ми ги прободете бубрезите и со мојата жолчка ја натопи земјата.“; Јов 2: 7: „И Сатаната отиде од пред Господовото лице. Тој го удри Јов со лути рани од стапалата до темето“; Јов 9: 17: „Зашто, Тој ме сотрува за едно влакно, ги умножува моите рани без причина.“; (Јов 16.14-16) „Отвора рана до рана на моето тело, како бесен војник напаѓа на мене. Го сошив голото тело во вреќиште, го нурнав своето чело во правта. Ми се запали целото лице од солзи, темна сенка падна преку моите веѓи.“; Јов 19.9: „Ја соблече од мене мојата слава, го симна венецот од мојата глава.“ Јов 30,17: „Ноќе, болеста ги прободува моите коски, не стивнуваат болките, што ме гризат.“ Јов 17.7: „Од тага видот ми се помрачува во очите, моите делови на телото стануваат како сенка.“ Јов 17.1: „Здивот ми исчезнува, моите денови гаснат, ми останаа уште гробиштата.“ Јов 19.17: „Моите воздишки станаа одвратни на мојата жена, гнасен сум им на децата на сопствената утроба.“ Јов 6.6: „Зар се јаде блутава храна без сол? Или има ли сласт во белката на јајцето?“; Јов 19.20: „Коските ми се прилепени за кожата и телото, и ми остана само кожа околу забите.“; Јов 7.13: „Велам ли: „Ќе се смирам на креветот, леглото ќе ми ги олесни маките,“; Јов 7.14: „со соништа ме плашиш

манифестаци со појава на чиреви од глава до пети (Јов 2: 7); закоравена кожа тешка за лекување (Јов 9: 17); тело полно со рани и унаказено лице (Јов 16.14-16); како уште една индиција ја посочува *alopecia* за залистокот (Јов 19.9); силни ноктурални болки во коските (Јов 30.17); можен иритис кој би може да сугерира на слаб вид (Јов 17.7); унаказена уста со лигава пена и лош здив (Јов 17.1; 19.17); недостаток на апетит (Јов 6.6); интензивно слабеење, т.е. губење на тежината (Јов 19.20); несоница (Јов 7.13); ноктурален делириум (Јов 7.14); *dyspnoea*, тешкотии при дишењето (Јов 9.18), дијареа (Јов 30.27); треска (Јов 30.30); абдоминална дистензија (Јов 32.19).⁶⁷ Вилкокс го посочува и описот на болеста на Давид⁶⁸ кој се жалел на болките во коските, на загноените рани, неправилното работење на срцето и укажува дека неговиот слаб вид сугерира на иритис, диференцијална дијагноза за трепонематоза.⁶⁹ Според него,⁷⁰ и спомнувањето во Библијата на „обезличен нос“,⁷¹ во голема мера имплицира кранијално (черепно) оштетување со „седласт нос“, која се јавува како резултат на КС или терцијална форми на трепонематоза.

Спорот за потеклото на сифилис меѓу научната фела се води со векови и токму овие библиски докази дел од научниците ги посочуваат како градиво со кое се спротивставуваат на Колумбиската

тогаш, ме ужаснуваш со мачни привиди.“ Јов 9.18: „Не ме остава да здивнам ни еден миг, туку ме напојува со секаква горчина!“; Јов 30.27: „Утробата врие во мене непрекатно, ми донесува нови страдања, секој ден.“; Јов 30.30: „Сета кожа поцрне на мене и оган ми ги изгоре коските.“; Јов 32.19: „Ете, мојата внатрешност е како затворено вино, ќе распукне како нов мев.“

⁶⁷ Willcox R. R. (1949) 32.

⁶⁸ Псалми 38. 1-11: Давидов псалм. „Господи, не ме избличувај во Твојата јарост и не ме казнувај во Твојот гнев. Твоите стрели се закачија во мене, Твојата рака ме притисна тешко. На моето тело нема ништо здраво заради Твојот гнев, од моите гревови нема мир за моите коски. Зашто беззаконијата на мојата глава ме надвишија, ме притиснуваат како претешко бреме. Моите рани смрдат и гнојот заради мојата безумност. Се згрбавив и се собрав, постојано скитам натажен. Зашто мојата внатрешност гори и нема здравје во телото мое. Исцрпен сум и сосем сотрен, офкам од плачот на моето срце. О, Господи, сите мои желби се пред Тебе и моите повици не Ти се скриени. Моето срце удира силно, силата ме остава и гасне светлината на очниот вид. Пријателите и другарите се отстранија од моите рани и моите најблиски стојат далеку.“

⁶⁹ Willcox R. R. (1949) 33.

⁷⁰ Willcox R. R. (1949) 32.

⁷¹ Левит 3-та книга Мојсиева 21:18: „Ниеден на кого има недостаток не смее да пристапува: ни слеп, ни хром, ни со обезличен нос, ни со излишен член.“

теорија. Оттаму, од страна на научниците се изнесени бројни, т.н. предколумбиски теории, чија цел била да докажат дека сифилоз постоел уште од времето на Стариот свет.

Според Колумбиската теорија, потеклото на сифилис се должи на 44 членови на екипажот на Кристофер Колумбо и 10-те домородци кои при нивното враќање во 1493 година од Новиот свет,⁷² т.е. Америка, ја донеле болеста во Европа, која за само неколку години од епидемија, преминала во пандемија на глобално ниво. Тампа посочува дека оваа теорија била подржана од страна на документите на двајцата лекари со шпанско потекло, Фернандез де Овиједо и Руј Дијаз де Исла, кои биле присутни кога Кристофер Колумбо се вратил од Америка. Шпанскиот крал Фердинанд, го испратил Фернандез де Овиједо во Новиот свет, кој потврдил дека оваа болест, која според него за прв пат се појавила на почвата на Европа, веќе им била позната на домородното население од Новиот свет, па дури изјавил дека тие имале развиено и методи на лекување. Руј Дијаз де Исла, во својот ракопис навел дека кормиларот Пинзон де Палос и други членови на екипажот на Колумбо веќе биле заболени од оваа болеста при враќањето од Новиот свет и навел дека оваа „Непозната болест, досега невидена и никогаш опишана“, потекнува од островот Еспањола, дел од островите на Галапагос, а во Барселона започнала во 1493 година.⁷³

Ненадејната појава на епидемија на СПБ сифилис, која подоцна преминала во пандемија на глобално ниво, како една од најстрашните во историјата на човештвото, се случила во 1494 год., една година по пристигнувањето на Колумбо, за време на инвазијата на Италија од страна на француската војска која броела над 30.00 платеници, предводена од страна на младиот француски крал Карл VIII. Во февруари 1495 год. тој го нападнал Неапол,⁷⁴ кој првично бил бранет од страна на шпански војници, во историјата е познато како Неаполска војна.⁷⁵ По неколку месеци опсада на градот Неапол, Карл VIII ја демобилизирал својата војска зарамена со оваа мистериозна болест и до летото истата година, тие враќајќи се во родните краеве или заминувајќи да војуваат на други места, ги инфицирале речиси сите европски земји во следните четири години. Социо-сексуалниот контекст во тој период бил идеален за ширење на сифилис, кој во време на воена состојба многу бргу се ширел помеѓу проститутките и платениците кои биле разместувани по градовите

⁷² Baker. B, Armelagos, G. J. (1988) 703–738.

⁷³ Tampa et all (2014) 5.

⁷⁴ Tognotti, E. (2014) 1.

⁷⁵ Tampa et all (2014) 5-6.

и редовно ги користеле услугите на приституција-та со жени и мажи, но и поради силувањата кои се јавувале како резултат на воената состојба.⁷⁶ Истата 1495 година, Царот Максимилијан I издал едикт во кој потврдил дека такво заболување никогаш порано не било забележано и навел дека болеста е последица на богохулење и гревови, казнувајќи ги грешниците да страдаат од болеста (подоцна именувана сифилис) за нивните неморални однесувања.⁷⁷

Во тој период се појавиле мноштво теории кои се разликувале во однос на начинот на ширење на болеста, но набргу преовладало мнението за венерично заболување кое се пренесувало преку сексуален однос, т.е. СПБ. Венецијанскиот воен хирург Марчело Кумано е првиот кој го дал првиот точен опис на сифилис, заснован на набљудувањата на заболениите војници кои заедно војувал. Имено, тој дал најпрецизен медицински извештај за болеста сифилис: првата манифестација на болеста е појава на затврден безболен единечен чир на местото на инокулација, а кај мажите чирот најчесто е локализиран на пенисот. Потем се појавуваат рани, чиреви и пустули над лицето и телото придружени со голем свраб и симптомите: треска, главоболка, болка во грлото, лезии на кожата, отечени лимфни јазли и страшни болки во коските, рацете и нозете. Болеста толку многу застапувачки влијаела на надворешниот изглед на телото, така што воениот лекар Алесандро Бенедети (1450–1512) напишал: го прави „целото тело толку одбивно за гледање и предизвикува толку големи страдања.“ На почетокот на епидемијата сифилисот имал многу клинички аналогии со лепрата, но со текот на времето, поради изобличувањето и распаѓањето на телото на заболениот со сифилис, се сметал за многу пострашен од лепрата.⁷⁸

Стигматизација на болеста

Кога во летото 1495 година сифилисот избувнал на почвата на Италија и речиси истовремено се проширил во остатокот од Европа, болеста неконтролирано почнала да се шири меѓу војничките трупи и неконтролирано убила илјадници во Европа, а оттаму се проширила и на други континенти. Како резултат на тоа, првата пријавена епидемија предизвикана од бактеријата *Treponema pallidum subsp. pallidum* (TPA), според СЗО и ЦЗБ се случила токму во 1495 година во Европа,⁷⁹ а нејзиното брзо ширење на другите континенти довело до пријавување на глобална пандемија.

Оваа болест била сметана за фатално и разорно заразно заболување, сè до откривањето на пеницилинот во 1928 година од страна на Александар Флеминг (1881-1955), кој од 1943 година станал главен третман за лекување на сифилис.⁸⁰

Именувањето на болеста се случила подоцна, во 1530 година. До тогаш дошло до стигматизација на оваа болест која се сметала за срамна и неморална, а заболениите со овие симптоми ги сметале за „грешници“. Италијаните ја нарекувале „Француска болест“ (*morbus gallicus*), Французите „Неаполска болест“, Русите и го доделиле името „Полска болест“, Полјаците ја нарекле „Германска болест“, Турците го измислиле терминот „христијанска болест“ итн., при што, според Тампа: „секоја земја чие население било под влијание на инфекцијата ги обвинувала соседните земји, а понекогаш и непријателските за избувнувањето.“⁸² Сепак, почетоките на стигматизацијата на сифилис како срамна болест, согласно пишаните извори, се забележува во Стариот завет во Библијата,⁸³ каде во библиското време била нарекувана „Египетска болест“.

Прв пат терминот „сифилис“ бил воведен од страна на Гиrolамо Фракастор (1478–1553), поет и медицинска личност во Верона, во неговото дело „Сифилис или Француска болест“ (*Syphilis sive morbus gallicus*), објавено во 1530 година, составено од три книги. Во трите книги има 3 поеми. Во првата поема од првата книга го опејува стравот од „најчудната чума“ која ги инфицира градовите во Европа. Ја повикува Музата да му открие: од што пораснало семето на тоа зло; дали шпанските морнари ја донеле таа зла клетва и дали кога Франција марширала кон Италија, болеста се раширила низ Европското тло. Во втората поема од втората книга наведува лекови за обновување на месото, како свинска маст или жива кои би можеле да ја „убијат оваа хидра.“ Во третата поема од третото дело го претставува младото момче по име Сифил, кој бил овчар кој ги пасел стадата на кралот Алхитос, лик од старогрчката митологија. Сифил, бесен на Аполон бидејќи ги соголувал дрвјата и ги сушел изворите кои ги поеле и храниле

⁷⁹ WHO, достапно на: https://www.who.int/tdr/publications/disease_watch/syphilis/en/ (Посетено на 30.09.2020);

Centres for Diseases Control and Prevention (CDC) достапно на: <https://www.cdc.gov/std/syphilis/stdfact-syphilis.htm> (Посетено на 30.09.2020).

⁸⁰ Sefton, A. M. (2001) 592-596.

⁸¹ Tognotti, E. (2014) 1-2.

⁸² Tampa et al (2014) 4.

⁸³ Второзаконие 5-та книга Мојсиева 28.27: „Господ ќе те удри со египетски приштови.“

⁷⁶ Tognotti, E. (2014) 1.

⁷⁷ Tampa et al (2014) 7.

⁷⁸ Tognotti, E. (2014) 1-2

стадата на овчарите, се зарекнал дека нема му се поклони на Аполон, туку на својот крал. Кога тоа го чул Аполон, се навредил и ги проколнал луѓето со таинствена болест по име сифилис, именува-на по името на овчарот. Несреќата се проширила на целото население, како и на кралот Алхитос. Тогаш Нимфата Америс ги советува жителите да му принесат жртви на Аполон, од кои едната била самиот Сифил и да им се принесат жртви и на Јунона и Телус, а на луѓето да им се понуди дрвото на Гвајак (*Guaiacum officinale*), кое во времето на Фракастор се сметало за многу користен терапевтски лек против оваа болест.

Инфекцијата со бактеријата *Treponema pallidum* со својата бурна историја, со векови наназад претставувала закана за луѓето без разлика на нивната социјална положба. Од неа заболувале луѓе од најниските до највисоките социјални класи, меѓу нив и кралеви, на пр. Максимилијан I од Светото Римско Царство; кралевите од Франција: Хенри III, Хенри VII, Карл V; кралот Џорџ IV од Англија; Иван IV Василиевич, принцот од Москва (1530-1584) во историјата познат како Иван Грозни, па дури и неговото агресивно и брутално однесување се припишувало на оваа болест, како и Павле I од Русија. Како примери на врвни личности кои страдале од сифилис поради боемскиот и промискуитетниот начин на живот и дел од нив своите творечки опуси ги припишале на болеста која ја имале, се издвојуваат композиторите: Бетовен,⁸⁴ Франц Шуберт,⁸⁵ Роберт Шуман,⁸⁶ сликарите: Винсент ван Гог,⁸⁷ Франсиско де Гоја,⁸⁸ Пол Гоген, Едуар Мане, писателите: Фјодор Михајлович Достоевски; Ос-

кар Вајлд;⁸⁹ Шарл Бодлер,⁹⁰ Гете,⁹¹ философите Фридрих Ниче⁹² и Артур Шопенхауер⁹³ и др.

⁸⁸ Гоја боледувал од церебрален сифилис. Како резултат на болеста, на 45 години страдал од силни главоболки и вртоглавици, губење на видот, па дури и станал целосно глув. Сепак, на 82 годишна возраст не умрел од сифилис, туку од мозочен удар. Од 20 негови деца кои починале набргу по раѓањето, преживеало само едно. Wright, A. D. (1971) 301.

⁸⁹ Ирскиот писател Оскар Вајлд најверојатно заболел за време на неговите додипломски студии од единствената дама блудница која „работела“ во Оксфорд, „Старата Џес“, на која подоцна и посветил песна во која ги опеал фаталните последици кои му се случиле како резултат од нивното дружење. Неговиот гроб се наоѓа на гробиштата Пер Лашез во Париз, место кое денес претставува ацилак за хомосексуалците. Wright, A. D. (1971) 297-298.

⁹⁰ Бодлер бил зависник од опиум и болеста сифилис ја добил благодарение на неговиот промискуитетен начин на живот, за што сведочи и неговото писмо до Мадам Аупик, кое сè уште постои и во кое вели „*Stant tres jeune, j'ai eu une affection veriolique*“. Wright, A. D. (1971) 298.

⁹¹ За Гете се смета дека имал сифилис бидејќи сите негови деца умреле веднаш по раѓање, а единствениот негов живороден син починал од општа парализа од вродено потекло. Wright, A. D. (1971) 298.

⁹² Ниче се заразил со сифилис во 1865 година во јавна куќа која ја сметал за „единствено место за љубов“. Од оваа болест боледувал наредните 25 години кога ги поминал сите стадуими на повлекување и манифестации на болеста, меѓу кои и парализа и лудило и починал од оваа болест во 1890 година. Најголемиот дел од неговиот творечки опус го создал токму во времето кога боледувал од оваа болест, дела кои станале „философска“ инспирација за креаторите на двете светски војни, Кајзер Вилхелм и Адолф Хитлер. Wright, A. D. (1971) 299-300.

⁹³ За разлика од Ниче, Шопенхауер сметал дека сифилисот и војната се двата најголеми непријатели на човештвото. Се заразил со сифилис за време на неговите студии во Готинген и бидејќи подолго време бил подложен на непријатно и исцрпувачко лекување, почнал да ги мрази жените, со што станал жесток и насилен мизогинист и сифилофоб, што довело да се претвори во мизерен човек, добро прилагоден на неговата меланхолична филозофија. Како доказ за логиката на неговата мизогинија ги посочил „Декарт, Лајбниц, Малебранч, Спиноза и Кант, кои ги сочувале своите филозофски личности од 'тираниите на жените', а можеби и од секс и останале неженети.“ Wright, A. D. (1971) 299-300.

⁸⁴ Одредени научници сметаат дека Бетовен боледувал од сифилис поради неговата глувост. Wright, A. D. (1971) 301.

⁸⁵ Шуберт заболел од сифилис на 24 годишна возраст. Не ги доживеал подоцнежните стадиуми на болеста, бидејќи умрел млад од туберкулоза од која заболел поради сиромаштијата во која живеел. Wright, A. D. (1971) 301.

⁸⁶ Болежливоста и лудилото на Шуман одредени научници ги припишуваат на сифилис. Неговата состојба на лудило кулминирала кога „видел“ и почувствувал како црни лилјаци му летаат околу главата и избезумен во наметка истрчал од дома кон мостот на реката Рајна во Дизелдорф, со цел да си го одземе животот, па дури и мостарината ја платил со свилената марама која ја носел на вратот. Се фрлил во реката, но паднал крај рибарски брод и бил спасен. Парализиран и луд починал во некое прифатилиште во близина на Дизелдорф. Wright, A. D. (1971) 301.

⁸⁷ Како резултат на лудилото кое се јавило поради болеста сифилис од која боледувал, Винсент ван Гог си го отсекол увото и го пратил на жената која ја обожувал. Wright, A. D. (1971) 301.

Литература:

- Avelleira, J. C. R., Bottino, G. (2006) *Syphilis: diagnosis, treatment and control*. An Bras Dermatol. 2006; 81(2): 111-126.
- Allan, N. (2001) *The physician in Ancient Israel: his state and function*. Med. Hist. 2001; 45:377-394.
- Апасиев, Д. (2016) *Криминолошки аспекти на проституцијата – со посебен осврт на античката правна уреденост*. Зборник на трудови, Трета меѓународна научна конференција Општествени-те промени во глобалниот свет Универзитет Гоце Делчев, Штип.
- Baker, B., Armelagos, G. J. (1988) *The origin and antiquity of syphilis: Paleopathological diagnosis and interpretation*. Current Anthropology, 1988; 29(5):703–738.
- Билтен за движењето на акутните заразни заболувања во Р. Македонија во месец јануари, 2019 година. Секторот за контрола и превенција на заразни болести на ИЈЗ, Скопје, 15.02.2019.
- Burkert, W. (1979) *Structure and History of Greek Mythology and Ritual*. Cambridge, Massachusetts.
- Grmek, M. (1991) *Diseases in the ancient Greek world*. J. Hopkins University Press; Baltimore-London.
- Gruber, F., Lipozenčić, J., Kehler, T. (2015) *History of Venereal Diseases from Antiquity to the Renaissance*. Acta Dermatovenereol Croat, History of Medicine, 2015;23(1): 1-11.
- Ghadouane, M., Benjelloun, B, Elharim-Roudies, L., Jorio-Benkhraha, M., Malki-Tazi, A. (1995) *Skeletal lesions in early congenital syphilis (a review of 86 cases)*. Revue du Rhumatisme (English ed.) 62:433–437.
- Дерматовенерологија. Упатства за практикување на медицина заснована на докази. Министерство за здравство на РСМ, достапно на: http://mz.gov.mk/dermatologija_update (Посетено на 18.08.2021)
- Elliot-Smith, G. (1908) *The alleged discovery of syphilis in prehistoric Egyptians*. Lancet, i:521-4.
- Kent, M. E., Romanelli, F. (2008) *Reexamining syphilis: an update on epidemiology, clinical manifestations, and management*. Ann Pharmacother, 42 (2): 226–36.
- Kovacheva, L. (2015) *The Sacred Stones in Ancient Greek and Macedonian Folk Traditions*. International Journal of Science and Research (IJSR), Volume 4, Issue 8, Page No. 636-638.
- Manniche, L. (1977) *Some aspects of ancient Egyptian sexual life*. Acta Orient 38:11-23.
- Микиќ, В. и др. (2018) *ИЗВЕШТАЈ од биобихевиоралното истражување и проценка на бројноста на популацијата на мажи кои имаат секс со мажи во Скопје, Македонија, 2017-2018*. Подготвиле Владимир Микиќ ... и др. ИЈЗ - Институт за јавно здравје на Република Македонија, Скопје. Пристапено 29.09.2020 г.
- Morton, R. S. (1995) *Sexual attitudes, preferences and infections in Ancient Egypt*. Genitourin Med. 1995;71:180-186., Sheffield, UK.
- Percy, W. A. (2005) *Reconsiderations about Greek homosexuality*. J. Homosex. 49:13-61.
- Plautus, Bacchides. Transl. from Latin by Canali., L. (1965) Sansoni, Firenze.
- Reginato, A. (1993) *Syphilitic arthritis and osteitis*. Rheumatic Dis. Clin. North. Am. 19:379–398.
- Robins, G. (1993) *Women in Ancient Egypt*. British Museum Press, London.
- Rosenbaum, J. (1880) *The plague of lust. A history of venereal diseases in classic antiquity*. Carrington, Paris.
- Sanger, W. (1919) *History of prostitution*. Medic. Publish. Co., New York.
- Sefton, A. M. (2001) *The Great Pox that was... syphilis*. Journal of Applied Microbiology.
- Siena K. (2005) *Sins of the flesh: responding to sexual disease in early modern Europe*. Introduction. In: Siena K, editor. CCRS Publications, Centre for Reformation and Renaissance Studies, Victoria University, University of Toronto, Toronto.
- Shoiker, A., Hussein, M. (2004) *Sexual life in Pharaonic Egypt. Toward a urologic view*. Intern J. Impot. Res. 16:385-88.
- Tampa, M., Sarbu, I., Matei, C., Benea, V., Georgescu, S. R. (2014) *Brief history of syphilis*. Journal of Medicine and Life, Volume 7, Issue 1, January-March 2014.
- Tognotti, E. (2014) *Prevention Strategies and Changes in Sexual Mores in Response to the Outbreak of Syphilis in Europe in the Early Modern Age*. Journal of Infectious Diseases & Preventive Medicine J Anc Dis Prev Rem 2: 113.
- Fiumara, N. (1975) *Syphilis in newborn children*. Clin. Obstet. Gynecol. 18:183–189.

Harper, K. N., Zuckerman, M. K., Harper, M. L., Kingston, J. D., Armelagos, G. J. (2011) *The Origin and Antiquity of Syphilis Revisited: An Appraisal of Old World Pre-Columbian Evidence for Treponemal Infectio*. Yearbook of Physical Anthropology, 54:99–133, Wiley Periodicals, INC.

Herodoto. *Le Storie*. Transl. from Greek by Barbieri, F. (1989) Garzanti, Milano.

<http://www.bitola.gov.mk/wordpress/wp-content/uploads/2020/03/mikrobiologija-i-infektologija-sonega-2-godina-sifilis.pdf> (посетено на 19.08.2021)

https://www.researchgate.net/publication/260999992_Brief_History_of_Syphilis (посетено на 20.08.2021)

Caffey, J. (1939) *Syphilis of the skeleton in early infancy: the non-specificity of many of the roentgenographic changes*. Am. J. Roentgenol, 42:637–655.

Centres for Diseases Control and Prevention (CDC) <https://www.cdc.gov/std/syphilis/stdfact-syphilis.htm> Пристапено на 30.09.2020

Cockburn, A., Mummies, E. (1980) *Disease and Ancient Culture*. Cambridge.

Willcox R. R. (1949) *Venereal Disease in the Bible*. Windsor Br. J. Vener. Dis. Sexually Transmitted Infections, достапно на: <http://sti.bmj.com/> (Посетено на 20.08.2021)

Wright, A. D. (1971) *Venereal disease and the great*. Brit. J. Vener Dis., 47:295–306.

Lidija KOVACHEVA, PhD
University Euro-Balkan Skopje
kovachevalidija@gmail.com

Radmila TRAJKOVA, PhD and Sci d-r in Medicine
GOB “8-mi Septemvri” – Skopje
radmilatrajkova@live.com

SYPHILIS FROM A „MYSTERIOUS DECEASE“ AND „GOD’S PUNISHMENT“ TO A GLOBAL LEVEL PANDEMIC

Summary

The syphilis, as a sexual transmissible decease that in the ancient period was called a „mysterious decease“ and accepted as „God’s punishment“, has always been related to the promiscuity of the people and its widespread shows that there is no social, racial or geographical barriers for this decease. Notwithstanding that the existence of such decease has not been documented in the historic records from the ancient period, there are records in ancient literature and art that the promiscuity way of living, which was often practiced by the ancient people, was the main cause for sexual transmissible decease outbreak. This way of living appears in the future historic periods of humanity and leads to often epidemic outbreak of sexual transmissible deceases, such as the decease “syphilis”, that was declared as a pandemic of syphilis first in Europe in 1495 and then globally by WHO and CDC, and also there are records for such decease in the modern society.

The stigmatisation of this decease, that was first recorded in the Old Testimony and accepted as a shameful and immoral, continued throughout the centuries with accusation to have lead a sinful life not only against people, who were infected with and suffered from this decease and who were therefore considered among the population as sinners, but also in the history of humanity entire nations and countries were accused to have spread this decease. The stigmatisation was due to the fact that, before the penicillin was invented, the decease “syphilis” was considered to be a very serious illness whose visual manifestation on patients’ bodies in last phases of the decease were horrifying, spread rapidly among the population and very often had a fatal outcome. Even today, the stigmatisation of such decease is inevitable part in modern society, except now it is not expressed towards certain nations or countries as it was in the past, but only towards the people infected by the decease.